

یادداشت امروز

نگاهی به نشانه‌شناسی فیلم «به وقت شام»

به وقت حاتمی کیا

پرویز امینی *

سینما در ۴ دهه بعد از انقلاب اسلامی در مقاطع مختلف در چهره‌های خاصی اجتماعی شده است. دهه ۶۰ خصوصا نیمه اول آن مخملیاف با توبه

نصوح و بایکوت و بایسکل‌ران و... اجتماعی‌ترین چهره سینمای ایران بود. اواخر دهه ۶۰ و کل نیمه اول دهه ۷۰ سینمای ایران زیر سایه نام حاتمی کیا در آثاری مثل «دیده‌بان»، «ز کرخه تا راین»، «بوی پیرهن یوسف» و در اوج آنها «ژانسی شیشه‌ای» ظهور و بروز اجتماعی یافت.

کم‌کم از نیمه اول دهه ۷۰ (۱۳۷۵) و در نیمه اول دهه ۸۰ نام مجیدی با آثاری مانند «بچه‌های آسمان» و «رنگ خدا» و «باران» و... بیش از دیگران در فضای اجتماعی طنین‌انداز شد. اما از نیمه دوم دهه ۸۰ به بعد، سینمای ایران با نام فرهادی و آثاری مثل «جدایی نادر از سیمین»، «گذشته» و «فروشنده» اجتماعی شده است.

حاتمی کیا بر خلاف مخملیاف و نیز مجیدی که در دوره‌های خاصی درخشیده‌اند، همواره در فضای اجتماعی ایران دارای موضوعیت و موقعیت بوده است. «به رنگ از غوان»، «به نام پدر»، «چ»، «بادیگارد» و... فیلم‌هایی بوده‌اند که موضوعیت اجتماعی حاتمی کیا را در دهه ۸۰ و نیمه اول دهه ۹۰ تثبیت کرده‌اند.

اما به نظر می‌رسد، فیلم «به وقت شام»، آخرین ساخته حاتمی کیا به لحاظ سینمایی فراتر از همه کارهای بعد از «ژانسی شیشه‌ای» او است و می‌توان گفت سینمایی‌ترین فیلم حاتمی کیا بعد از «ژانسی شیشه‌ای» است.

«به وقت شام» حاتمی کیا فیلمی پر حادثه و پرتعلیق و پرنشانه و پرتعداد در سکانس‌های خارجی است. تعداد پلان‌ها و سکانس‌ها و تعدد لوکیشن‌ها در مقایسه با سینمای پیش از این حاتمی کیا به‌صورت خاص و سینمایی ایران به‌طور عام قابل مقایسه نیست. این در حالی است که تمام سکانس‌ها ربط منطقی به یکدیگر دارد و پاسخ هر سوال در هر سکانس در سکانسی دیگر به گونه‌ای زیرکانه داده شده است که این قدرت و قوت کارگردانی کار را می‌رساند. اما جنبه تکنیکال سینمایی شاید بخشی از کار باشد و نشانه‌گذاری‌های فراوان فیلم نیز می‌تواند آن را از دیگر آثار متمایز کند.

درباره پایان‌بندی «به وقت شام» می‌توان یک تفران ذهنی با سکانس پایانی «دیده‌بان» را مشاهده کرد؛ آنجا که «دیده‌بان» گرای خودش را می‌دهد و فدا می‌شود. علی‌نیز در پایان و در دیالکتیک تصمیم‌ها و تردیدهای طول فیلم به این جمع‌بندی می‌رسد که برای نجات جان مردم و دفاع از حرم حضرت زینب(س) باید خودش را فدا کند.

حاتمی کیا حتی در نشانه‌گذاری، تفاوت بین ایران و روسیه را نیز بخوبی نشان می‌دهد. بین نحوه حضور ایرانی‌ها و روس‌ها در سوریه تفکیک ایجاد می‌کند. آنجا که هواپیماهای جنگنده روسی وارد مهلکه می‌شوند و «حاج بیوس» از دیر آمدن آنها گلنه دارد و آنجا که بعد از چند تیر دوشکا عقب‌نشینی می‌کند که مشخص می‌کند ایرانی‌ها اهل خطر کردن هستند اما روس‌ها اینگونه نیستند یا به تعبیر دیگر ایرانی بر اساس اعتقاد می‌جنگد و روس بر اساس منافع! حاتمی کیا نشان می‌دهد ایران و روسیه هر دو در سوریه حضور داشتند اما مواضع یکسانی نداشتند. ایرانی‌ها در جنگ سوریه موضع انسانی داشتند و اهل خطر کردن برای این موضع انسانی‌اند و حاضرند جان دهند تا انسان و انسانیت زنده بماند.

یکی دیگر از مهم‌ترین نشانه‌گذاری‌های فیلم در تفاوت بین مفهوم «انتحار» و «شهادت» خود را نشان می‌دهد. سکانس ابتدایی فیلم داعشی‌ای را نشان می‌دهد که به سمت مردم می‌آید تا با انتحار، جان مردم در حال حرکت در جاده را بگیرد اما در سکانس پایانی فیلم، علی برای آنکه بچه‌های سوری که در حال بازی هستند، سلامت بمانند، هواپیما را منفجر می‌کند؛ او شهید می‌شود تا مردم در ایمنی باشند. تفاوت انتحار و شهادت در همین مفهوم کوتاه در کشتار مردم یا حفظ سلامت مردم خود را نشان می‌دهد.

نکته دیگر قابل تأمل شخصیت قهرمان است. ادامه در صفحه ۵

صفحه ۱۳ را بخوانید

به وقت زمانه

پرونده‌ای برای به وقت شام
آخرین اثر ابراهیم حاتمی کیا

حاتمی کیا در «به وقت شام» قدرت کارگردانی‌اش را دوباره اثبات می‌کند؛ با سبک و سیاق هالیوودی فیلم که در سه‌گانه «چ»، «بادیگارد» و «به وقت شام» با قدرت بیشتری به سمت بالابردن تراز سینمای ایران پیش رفته است. آکشن‌های «به وقت شام»، مقدماتش با سکانس هلی‌کوپتر و تونل در «چ» و «بادیگارد» امتحان پس داده بود و اینجا با کمک صدابرداری حیرت‌انگیزی که از استانداردهای سینمای ایران خیلی بالاتر و در تراز سینمای جهان است، توانسته صحنه‌های آکشن هالیوودی خلق کند.

بزرگی کار و هنر حاتمی کیا غیر از همه آنچه در «به وقت شام» گفته‌اند، آن است که «اولین» است. اگرچه فیلمنامه و از همه مهم‌تر شخصیت‌ها قدرت سایر قهرمان‌های سینمای حاتمی کیا را ندارند اما مانند سایر آثار او- گویی انعکاس دنیای درونی کارگردان هم هست- قصه با کشمکش شخصیت‌های اصلی که اتفاقا مانند «بادیگارد» بیشتر مانور هم بر اختلاف ۲ نسل- پدر و پسر- است آغاز می‌شود و اینجا هم «علی» مانند «مهندس میثم زرین» که اتفاقا نقش هر دو را با یک حمیدیان یا ۲ تیپ و گرم کاملاً متفاوت بازی کرده است، هم قهرمان است و هم مقاوم و انقلابی و در یک کلمه؛ انسان.

مسأله سوریه، مسأله همه ماست

زهرا شعبان‌شمیرانی *

زبان سینما و بدون صدور بیانیه‌های شدیدالحن نشان می‌دهد اگر سال ۷۶ مسأله عباس مسأله همه ما بود، امروز در سال ۹۶ مسأله سوریه مسأله همه ما است و قرار نیست مدام شبهاتی از جنس «چراغی که به خانه رواست به مسجد حرام است» را به رخ مخاطب بکشد که ای مخاطب غافل! بدان و آگاه باش که اینجا خانه و مسجد یکی است!

در «به وقت شام» اگرچه فیلمنامه و از همه مهم‌تر شخصیت‌ها قدرت سایر قهرمان‌های سینمای حاتمی کیا را ندارند اما مانند سایر آثار او- گویی انعکاس دنیای درونی کارگردان هم هست- قصه با کشمکش شخصیت‌های اصلی که اتفاقا مانند «بادیگارد» بیشتر مانور هم بر اختلاف ۲ نسل- پدر و پسر- است آغاز می‌شود و اینجا هم «علی» مانند «مهندس میثم زرین» که اتفاقا نقش هر دو را با یک حمیدیان یا ۲ تیپ و گرم کاملاً متفاوت بازی کرده است، هم قهرمان است و هم مقاوم و انقلابی و در یک کلمه؛ انسان.

نگاه

حاتمی کیا فرزند زمانه خویش است؛ چه زمانی که «دیده‌بان» و «مهاجر» را در سال‌های جنگ ساخت، چه وقتی در دوره اصلاحات «ژانسی شیشه‌ای» را ساخت و از زبان مردمش فریاد کشید «مسأله عباس، مسأله همه ماست» و به دولت‌مردان به صراحت گفت «امنیت ملی ما را بی‌بی‌سی تعیین نمی‌کند، امنیت ملی ما را امثال عباس مشخص می‌کنند». چه زمانی که «به رنگ از غوان» را ساخت و حتی فیلمش توقیف شد و چه زمانی که در بحبوحه مذاکرات ۵+۱ و درست زمانی که دولت مستقر همه‌چیز حتی آب خوردن مردم را به برجام گره زد، «چ» را ساخت و به پادمان آورد چقدر جای امثال دکتر چمران در دستگاه دیپلماسی ما خالی است؛ چمرانی که با آنچه خیلی‌ها از چمران شنیده بودند تفاوت داشت، چمران اهل صلح و عشق و عرفان اما چریک و بی‌تعلق؛ چمران تا پای جان اهل گفت‌وگو اما شجاع و جان بر کف. چمران، سال ۹۲ ابراهیم سینمای ایران را دوباره به سال‌های اوج بازگرداند بویژه وقتی در اکران‌های پرشور دانشجویی با دلی پر، از کنایه‌ها می‌گفت. به‌خاطر دارم در نخستین اکران دانشجویی «چ» در سالن فردوسی دانشکده ادبیات دانشگاه تهران، بغض داشت و پشت تریبون می‌گفت: «چرا بعضی‌ها نمی‌فهمند وضع لبنان را! وضع سوریه را! چرا نمی‌فهمند اگر نبود رهبری این مرد، امروز ایران هم وضعی بدتر از سوریه و لبنان و عراق

روزنه

«به وقت شام» ایدئولوژیک‌ترین فیلم «حاتمی کیا»

میکائیل دبیانی *

«به وقت شام» ابراهیم حاتمی کیا این روزها سررودهای زیادی به پا کرده؛ فیلمی که به لحاظ فنی فراتر از سینمای ایران است.

در میان برخی نقدهای مطرح شده به فیلم اما این حرف عجیب هم شنیده شد که حاتمی کیا از محتوا به سمت فرم حرکت کرده است و آن نگاه «ایدئولوژی محور» را کنار گذاشته و تنها به ارتقای تکنیک‌های سینمایی و جلوه‌های ویژه پرداخته است. این تحلیل به چند دلیل مردود است، اگرچه حاتمی کیا در «به وقت شام» به لحاظ تکنیکی تکاملی شگرف داشته و نه تنها سطح فیلم‌های خودش را، بلکه سطح سینمای ایران را ارتقا داده، در محتوا و نگاه ایدئولوژیک نیز مستحکم‌تر شده است و این را می‌توان مبتنی بر ۳ وجه در کار حاتمی کیا مشاهده کرد.

مسأله اول انتخاب موضوع است. حاتمی کیا انتخاب کرده است که درباره جدال ۲ اسلام معقول، واقعی و انسانی تشیع و نامعقول، غیرواقعی، دست‌ساز و وحشی تکفیری فیلم بسازد. اینکه «چرا ما باید از حرم دفاع کنیم؟» یک سؤال کاملاً ایدئولوژیک است؛ سوالی که حتی در سکانس‌های ابتدایی از سوی مادرزن «علی»- قهرمان داستان- بیان می‌شود. همین انتخاب آن هم در برهه‌ای که مسأله کاملاً جدی و تازه است، نشان می‌دهد حاتمی کیا از روی آن نگاه ایدئولوژی محورش دست به ساخت «به وقت شام» زده است. او در سراسر فیلم تلاش دارد این دو فکر درست و نادرست را در مقابل هم قرار دهد و حتی بخشی از دیالوگ‌ها به مباحثه با آیات قرآن می‌گذرد!

مسأله دوم مواجهه شخصیت‌ها با پدیده است. پیش از این در همه فیلمنامه‌های حاتمی کیا تراجمی بین نسل سوم و نسل اول انقلاب در باورها، آرمان‌ها، پذیرش یا عدم پذیرش آنها وجود داشت. به گونه‌ای، جدالی ایدئولوژیک برقرار بود که حاتمی کیا در این جدال تلاش داشت آرمانگرایی خود و انقلاب اسلامی را به اثبات برساند. جدل «حاج کاظم» و «سلمان» در ژانسی شیشه‌ای، جدل پسر و دختر در به نام پدر و جدل «میثم» و «حاج حیدر» در بادیگارد، همه از تراجم دیدگاه‌های نسل‌های مختلف خبر می‌دهد. حاتمی کیا تلاش دارد این جدل را به نفع آرمان‌های انقلاب اسلامی تمام کند.

ادامه در صفحه ۵

جihad

به ما پیوندید یا ارسال عدد ۸ به سامانه پیام کوتاه ۱۰۰۱۴

نشانی در سایت: www.jahad.ir | [Telegram.me/jahadim_ir](https://t.me/jahadim_ir) | شماره تماس: ۷۱۳۸۷